

KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

ACTES DU VIIe CONGRÈS DE LA FÉDÉRATION INTERNATIONALE DES ASSOCIATIONS D'ÉTUDES CLASSIQUES, publiés par János Harmatta, Akadémiai Kiado, Budapest 1984, vols I — II, 464—613 стр., посебно *Studia Mycenaea*, вол. II, стр. 451 — 514, 599 — 601, 8°.

VII конгрес на FIEC, што се одржа во Будимпешта од 3—8 септ. 1979 г. работеше во три секции: I Архајска Грција меѓу 650—55 пред н.е., II Медитеранскиот свет во хеленистичката епоха, III Крајот на римската епоха, и три колоквиума на следниве теми: 1. „Должност и задоволство во античката мисла и живот“, 2. Микенски студии и 3. Папиролошки новости. Рефератите, прочитани на конгресот, како и дискусиите во врска со нив, одразуваат резултат и развој на класичните студии во последните декади од нашиов век.

Актите на овој конгрес (вкупно 116 прилози заедно со поздравните говори) се објавени од Академијата на науките и уметностите на Унгарија под редакција на János Harmatta во два тома. Собирањето на овој материјал од автори кои живеат на неколку континенти и неговото издавање на квалитетен висок слог со перфектни илустрации одземе цели пет години. Зборникот излезе кога се одржуваше VIII конгрес на FIEC во Dublin. Но и покрај ова задоцнување, објавените студии ништо не изгубиле од својата научна вредност.

Првиот том ги содржи петте поздравни говори на организаторите при отворањето на Конгресот во Унгарската академија на науките и уметностите и по 25 прилози од I и II секција, а вториот том содржи 30 прилози од III секција, 10 од колоквиумот „Должност и задоволство на античката мисла и живот“, 8 од Микенолошките студии, 5 од Папиролошките новости и 6 реферати на раководителите од одделните секции и колоквиуми, како и два говора (на J. Harmatta и W. Schmid) на завршната седница при отворањето на Конгресот

Темите и предметите од првата секција опфаќаат широка проблематика за архајска Грција и нејзиниот континуитет до наши дни. Со помошта на интердисциплинарни студии статиите од овој оддел фрлаат обилна светлина на прашањето како биле поставени основите на класичното грчко општество и култура, чие наследство е вткаено во европската цивилизација и култура.

Прилозите од втората секција „Медитеранскиот свет и хеленистичката епоха“ го иследуваат на еден комплексен начин прашањето како грчката култура се ширела и како дошло до синтеза меѓу достигнуањата на античката источна и класично-грчката култура.

Статиите од третата секција: „Крајот на римската империја“ даваат преглед на упадокот на античкото општество и култура, но исто така фрлаат светлина на прашањето за тоа како се зараѓале условите за појава на средновековната и современата европска литература, култура и уметност.

Интересни се прилозите на колоквиумот „Должност и задоволство...“ каде што се анализираат задоволства од најнизок до највисок степен според сфаќањето на старогрчките и римски автори. Овде не можеме да не забележиме дека W. den Boer во статијата *Duty and Pleasure* (Their relative value), 327—343, не ги зема под внимание најновите достигнуања во врска со дефиницијата на трагедијата во списокот За поетиката од Аристотел и сè уште верува во автентичноста на зборовите *pathematōn katharsis*.

Прилозите за најновите откритија во папирологијата за време на претходните пет години, особено со пронаоѓањето на синајските 2300 ракописи од времето на императорот Јустинијан (VI в.), знатно го збогатуваат фондот на оригинални антички текстови. Но во овој приказ немаме за цел да го прикажуваме целиот зборник, а ќе се задржиме само на прилозите од областа на микенолошките студии.

Одделот за Микенолошкиот колоквиум започнува со приказот на J. Chadwick за 27-годишниот развој на студиите врз линеарното Бе писмо. Авторот нагласува дека овој период е краток за стандардот во другите области од класиката, но микенолошките студии се обележени со интензивна активност. Од IV конгрес на FIEC, одржан во Копенхаген во 1954, кога М. Вентрис реферирал за дешифрирањето на линеарното Бе писмо, до VII конгрес во Будимпешта минале 25 години, период што заслужува да се оценат резултатите постигнати во тоа време. Прво, нагласува дека сите грцисти што биле без предрасуди, веднаш го прифатиле големото откритие на Вентрис. Оние, пак, што сè уште се сомневаат во исправноста на дешифрирањето ги поканува да ги проучат линеарните Бе текстови и ќе се уверат дека се тие пишувани на грчки јазик.

Прогресот, направен во интерпретацијата на микенските текстови го разгледува методолошки низ следниве прашања:

a. Идентификацијата на силабограмите и идеограмите објавена во *Evidence*, JHS 73 (1953), 84—103, претрпе минимални корекции; дешифрирани се некои од поретките слоговни и идеографски знаци, а откриени се и некои особености во правописните правила, на пр. спорадично бележење на крајниот консонант, на пр. *ki-to-na/khiton*.

Во врска со микенската метрологија забележува дека системот на мерките за тежина е јасен (1 талант можел да тежи околу 30 кгр.). Меѓутоа, во системот на мерки за волумен направена е извесна корекција. Установено е дека една мерна единица содржела 96 кгр. жито (првиот предлог беше 120 кгр.). Основната единица била поделена на 10 делови од по 9,6 кгр., овие на 6 помали по 1,6 кгр., а овие на 4 по 0,4 кгр. Во дискусијата на колоквиумот беше укажано дека иста таква система на мерки за волумен сè уште се употребува во некои краишта од нашава земја. Така на пр. во Охридско, како и во други места од централна и западна Македонија, основната единица за волумен е кило = магарешки товар од околу 96 кгр. Килото содржи 10 к у т л а од по 7,5 оки, т.е. 9,6 кгр., а кутелот е однатре со зарези поделен на 6 еднакви делови. Тоа покажува дека на Балканот многу рано, уште во микенската епоха дошло до вкрстување на индоевропската децимална и вавилонската сексагезимална система и дека вакви мерки за волумен и за површина на земја според семето со кое се засева, овде се практикува и денес.

b. Втората група проблеми искрнува при идентификацијата на зборовите во линеарните Бе текстови. Интересно е да се одбележи дека зборовите се овде разделени со посебни знаци, слични на запирка. Во тој поглед микенското писмо е посовршено од фонетското во класично време, па и во средниот век кога се пишува со *scriptio continua*. Потоа, Chadwick обрнува внимание како да се идентификува зборот. Значењето на микенските зборови треба да се извлекува не само од сличноста со класичногрчките, туку и од смислата на контекстот. При тоа големи тешкотии задава можноста еден ист микенски збор да се идентификува на разни начини, на пр. *a-ke-ra₂-te* [*aggeilantes*, *ageirates*]. Но и покрај тоа, голем број зборови е правилно идентификуван и врз основа на тоа етимологијата на некои зборови, дадена пред дешифрирањето на линеарното Бе писмо, сега може да се коригира, сп. на пр. *παλαίος*, *pa-ra-jo*, не е изведен со суфиксот *-Fos*, како што се претполагаше порано.

c. Текстот на целата плочка, написан од еден писар, предава некаква информација. Кога се знае дека писари биле службениците на дворецот, микенологот треба во секој момент да се прашува каква административна функција вршел тој писар и што сакал да каже.

d. Повеќе плочки образуваат еден документ во продолжение, т.е. група плочки (*set*) од еден писар треба да се читаат како еден документ (cf. *Studia Museana*, Врно. 1968, 12). Тие 'set-ови' можат да содржат од 2 до 100 плочки. При тоа треба да се установи дали е 'set-от' комплетен или не. На пр. плочките од Еб/Ер и Ео/Еп серијата, за земјишните поседи во реонот на *Pa-ki-ja-ne* претставуваат еден, без малу комплетен документ, но Jп серијата за ковачите не е комплетна. Според пресметката на Chadwick Jп серијата е 68,9% комплетна. Во неа се наброени 353 ковачи, но претполага дека биле околу 512, но сите плочки не се сочувани. Аа и Аб плочките за работничките на дворецот се по-комплетни.

е. Реконструкција на целата слика на микенското општество и економија. — Секоја плочка била написана како дел од административната система на кралството. Фактите од плочките треба да се интегрираат во кохерентна слика соодветна на археолошките докази. На пр. пилските плочки се пишувани во текот на околу 4 месеци пред пропаста на дворците. Опасноста од непријателска наезда се чувствувала од порано и затоа се преземени извесни мерки за заштита: *O-ka* плочките содржат распоред на околу 800 стражари на 11 доминантни крајморски места; *Ap 610* и *724* даваат податоци за регрутација на веслачи, *Jn* плочките регистрираат засилена работа на ковачите, а во *Ma* и *Na* документите тие се ослободуваат од редовните дажбини во натура.

M. S. Ruipérez во рефератот за микенските дијалекти (*The Mycenaean Dialects*, 461—467) нагласи дека дешифрирањето на линеарното Бе писмо комплетно го промени погледот за грчките дијалекти и преисторијата на грчкиот јазик. Фактот што се најдени плочки со линеарно Бе писмо во *Knos*, *Pil*, *Mikena*, *Thirins*, *Teba*, покажува дека може да се зборува за повеќе од еден грчки дијалект во бронзената епоха. Во 1956 год. *Bennett* наоѓал писарски варијанти во зборот *pe-mo/pe-ma σπέριμ/σπέριμα*, а во 1965 *E. Risch* открива дијалектни разлики: а. 'le mycénien normal', јазик на дворецот и аристократијата: *pe-mo*, *ti-mi-ti-ja*, *a-ti-mi-te* и др. и б. 'le mycénien special', јазик на пониските слоеви од општеството: *pe-ma*, *te-mi-ti-ja*, *ko-re-te-ri* и др. *G. Nagy*, *J. Chadwick* и др. овие дијалекти ги нарекуваат а. стандарден и б. супстандарден и откриваат повеќе разлики: а. *Ka-pa-si-ja*, б. *Ka-pa-ti-ja*, етник од името на островот *Karpathos* (меѓу *Krit* и *Rodos*), лично име а. *Tu-si-je-u*, б. *Tu-ti-je-u*, етник а. *Ti-nwa-si-jo/-ja* б. *Ti-nwa-ti-ja-o* и др. Се повикува на *M. Lejeune* (*Atti e Memorie del 1° Congr. internaz. di Micenologia, Roma 1967, II, 726—731*) дека јазикот на линеарните Бе плочки бил учен во школата на писарите и ако не технички јазик, тој е јазик на (писарската) техника. *J. Chadwick* (PP 31, 1976, 103—117) конкретно го определи супстандардниот јазик со елементот *-ti-* како дорски дијалект, дека во микенското општество живееле и *Dorci* и дека немало посебна дорска инвазија. Врз основа на сето тоа, *Ruipérez* заклучува дека стандардниот јазик е, всушност, скромно научен од микенските писари, дека е тој во извесна смисла вештачка форма на говорниот јазик од господарите на дворците. Супстандардниот, кој по некогаш се појавува на плочките бил јазик на друго племе. Писарите или биле дојдени од други места (дворци) — (географска причина), или потекнувале од пониските општествени слоеви (социјална причина). Потоа дава хронолошки преглед на фонетските појави во грчките дијалекти. Установува дека асибилацијата на *ti* во *si* (**di-do-ti > di-do-si*) е предмикенска појава, но *Dorci* го чувале *-ti-* и во I милениј пред н.е. Укажува на варијантата *i-jo*: *i-*65/i-jul*, подоцна *uḱos*, *uḱos* 'син' и првата форма *i-jo* ја наоѓа во личното име *Ἰοκῆστη*, мајка му на *Oidip*, наречена 'Славна по синот'. Во поткрепа на тезата дека заедно со *Mikencite* живееле и *Dorci*, приведува и други докази: *Do-ri-e-we Δωριήων*, *Po-ke-we Φωκῆων*. Одобрувајќи ја теоријата за некогашното дорско-илирско заедништво, тој допушта во микенскиот и илирски елементи, на пр. *A-ta-ma-ne-u*, лично име од етник *Ἀθαμάνεος* cf. *Ἀθαμῆνες* и *U-re-u Ὑλλεός*. На крајот заклучува дека овие имиња индиректно укажуваат, прво, на дорско присуство во микенска *Grcija* и, второ, дека тие имиња можат да бидат од дорско-илирско потекло. Присуството на *Dorci* во микенско време нè задолжува да допуштиме само една инвазија на племиња што зборувале грчки на Хеладскиот Полуостров.

J. — P. Olivier дава Епиграфски извештај (*Rapport épigraphique*, 469—476), којшто е, всушност, дополнение на неговиот реферат за изданијата на натписи и др., поднесен на VI меѓународен микенолошки колоквиум во *Chaumont*, 1975, *Actes*, 35—42). Тука се наброени изданијата на *L. Godart* — *J. — P. Olivier* на натписи, медалјони, отисоци од печати со хиероглифско писмо, потоа — со линеарно А писмо, *GORILA* во 5 тома и линеарно Бе писмо според местата каде е откриван натписниот материјал: *Knos*, *Pil*, *Mikena*, *Thirins* и *Teba*. Критички се задржува на последното издание на тебанските плочки од *L. Godart* и *Anna Sacconi*, *Roma 1978*, врши ревизија на читањето и приведува околу 30 нови различни читања на зборови, идеограми и други знаци и укажува на некои други недостатоци на изданието, како: нејасни фотографии, изоставен

обратен индекс на крајот и сл. Рефератот претставува драгоцен прилог кон издавачката дејност на натписниот материјал од бронзената епоха.

C. J. Ruijgh, *Observations sur la série Py Ea* (477—483), ја анализира, Ea серијата на писарот бр. 43. Плочките од оваа серија се сочувани само во првата, прелиминарна фаза, а од дефинитивните списоци (како Ep и Er плочките) нема ни трага. Изгледа дека тие воопшто не биле составени. Авторот овде ги иследува различните формули од оваа серија врз основа на студијата од M. Lejeune во *Minos* 15, 1974, 81—115; наоѓа 4 формули за *ko-to-na ki-ti-me-na* и 9 за *ke-ke-me-na ko-to-na* и тоа го синтетизира во еден шематски преглед; потоа, тој ги класира плочките од Ea серијата според нивните формули. Овој интересен реферат придонесува лесно да се разбере слободниот стилски однос на писарите.

J. L. Garsia-Ramon, *Mycénien et éolien* (485—489), прави обид за реконструкција на хронологијата на грчките дијалекти од II милениј пред н.е. Овде тој решава, главно, три прашања: 1. Микенскиот како образец на грчкиот јазик од 1200 год. пред н.е. 2. Поимот за „источен грчки“ и 3. Проблемот на „западниот грчки“ и дорската миграција. Установува дека еолизми уште не се развиени во микенско време, сп. *qe-to-ro* : Петро-, *te-tu-ko-wo-a*, парт. пф. со суфиксот *-woh-* : *-ovta*, ја прифаќа тезата на Chadwick за присуството на Дорци во микенското општество и дека „источен грчки“ претставува понизок слој или субстандард по однос на административниот јазик на микенските дворци; ајолскиот бил во употреба во Тесалија пред са. 1200 год. пред, н.е. и претставувал еден вид супстандард врз база на западни грчки говори; типичните ајолски иновации се од помикенско време. Неговата теза доби поддршка од повеќе учесници на колоквиумот.

A. Bartoněk, *The Consonantal Declension in Mycenaean* (491—497), дава статистички преглед на основите од консонантската деklinација: дентални 12, веларни 7, лабио-веларни 2, вкупно на прости оклузивни 20; потоа: назални 50, s-основи 70, назал + експлозив 50 и ликвидни 40, вкупно 230, од кои 120 апелативи, а другите особни, главно лични имиња. Интересно е дека лабијалните основи не се документирани.

S. R. Slings, *Mycenaean Data for an Autonomous Dual* (499—505), прави преглед на дуалот независен од бројот два во класичногрчкиот, кај Хомер и во микенскиот грчки и наоѓа дека ваквата употреба е маргинална појава во грчкиот. Најмногу вакви примери среќава кај Хомер.

R. Gordesiani, *Zu den kaukasisch-ägäischen Beziehungen im II Jahrtausend v. u. Z.* (507—514), приведува паралели меѓу грчкиот и кавкаските јазици, посебно со карвелскиот во фонетиката, лексиката, особено во топонимијата, на пр. *Kútaion* (Крит), лин. Бе *Ku-ta-to*, карвел. *Kutaisi*, *Kutauri* и др. Слични паралели наоѓа за *Kóρινθος*, *Kóριτος*, *Γόριτος*, *Σόμος* и др. со просторно и временски оддалечен доказан материјал кој тешко може да се контролира.

Треба да се одбележи дека во Зборников се објавени двај половина од прочитаните реферати на колоквиумот.

На завршната седница при затворањето на Конгресот, раководителот на Секцијата за микенолошки студии J. Chadwick одржа возбудлив говор (в. *Actes* II, стр. 599—601) за тоа како се зародила новата класична дисциплина микенологија, на чиешто раѓање имал чест и самиот да асистира и како долго време таа не била признавана ни од историчари ни од археолози. Поминале 25 години од Конгресот во Копенхаген (1954), кога Вентрис реферирал за своето откритие и за раѓањето на новата наука, до Конгресот во Будимпешта (1979), кога микенологијата е призната за легитимен член во фамилијата на класичните дисциплини.

Потоа J. Chadwick се обиде накратко да објасни како можеле микенолозите во изминативе 27 години да извлечат толку многу информации од документи што на изглед ништо не ветуваат. При тоа истакна дека најкорисен метод за проучување на микенските текстови е оној што води сметка за реалиите со кои имаат врска податоците од документите, така што може да се коригира и контролира сликата на микенското општество.

Покрај јазикот, главен предмет на дискусија на Микенолошкиот колоквиум била структурата на микенското општество и економија, така како што

можат тие да се видат преку писмените документи. При тоа нагласи дека сликата што ја реконструираат микенолозите секогаш ќе остане некомплетна, зашто тие се надеваат да реконструираат само ситници забележени на плочките. Но веќе стигнале до степен да исправаат за земјопоседнички односи и за обврските што произлегуваат од тоа. Зборот „феудализам“, кој беше жестоко напаѓан кога првпат беше употребен во врска со микенските текстови, се јави како наслов на еден реферат. Всушност феудализмот во тесна смисла е продукт на средниот век, но од текстовите се покажуваат зачудувачки паралели со микенското општество. Земјата се држела во замена за извршување на извесни служби (воени, кулук и сл.), што е типично за феудалното уредување.

Исто така одбележи дека предмет на дискусија била и организацијата на металопереработувачката мануфактура, за робовите на ковачите, како и за многу други прашања од социјалниот и економскиот живот во микенско време. Класичарот-микенолог мора да се интересира од секоја научна гранка во која Грците биле пионери. Микенските студии се поврзани со правни прашања, земјоделство, економија, занаетчиство, географија, религија, военото дело и сите видови на технологија, а пред сè со изучување на грчкиот јазик низ неговата долга историја од микенско време, па преку Хомер, класичниот и византискиот грчки до новогрчкиот.

Со ваквата своја содржина Микенолошкиот колоквиум наполно се вклопи во рамките на темите и проблематиката третирани во VII меѓународен конгрес по класични студии. Рефератите на овој импозантен собир, објавени во два луксузно подврзани тома, претставуваат значаен прилог кон класичните студии и почетоците на европската цивилизација и култура.

8. XI 1985.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

LINEAR B: A 1984 SURVEY, edited by Anna Morpurgo Davies and Yves Duhoix, Cabay, Louvain-la-Neuve, 1985, 310, 8°.

Ова е зборник на проширен текст од шест реферати прочитани на Микенолошкиот колоквиум во рамките на VIII меѓународен конгрес на FIEC, одржан во Dublin од 27 август до 1 септ. 1984. Кон овие шест статии додадени се уште два прилога од областа на археологијата, кои се во извесна смисла поврзани и со микенологијата. За разлика од Актите на VII меѓународен конгрес на FIEC во Будимпешта, кои беа објавени одвај по пет години, овој зборник, под редакција на Anna Morpurgo—Davies и Yves Duhoix, се појави за рекордно кратко време. Книгата е објавена на офсет техника во едисијата во Bibliothèque des cahiers de l'Institut de linguistique de Louvain, бр. 26.

Од содржината на Зборникот се гледа дека темите на Микенолошкиот колоквиум биле однапред планирани така, што да ги опфатат клучните предмети на оваа млада класична дисциплина: епиграфија, јазик, религија, економика и да ја претстават состојбата на соодветните студии од дешифрирањето на линеарното Бе писмо до 1984 година.

Првата статија *Mycénien et écriture grecque* од Y. Duhoix (стр. 7—74) го третира проблемот како Грците го примиле писмото, а посецијално како го адаптирале од линеарното А. При тоа се запира на следниве четири прашања: 1. Името „линеарно Бе писмо“, времето од кога и местото од каде потекнува. 2. Подобен опис на писмото: идеограми и бројни знаци, фонетски знаци (силабограми), помошни знаци, употреба на фонетски кратенки со идеографска вредност, материјалот за пишување и др. 3. Историја на линеарното Бе писмо: потекло, сродност со линеарното А, сличности и разлики меѓу линеарното Бе и А, како било создадено линеарното Бе и со каква цел: Овде посебно ја истакнува употребата на линеарното Бе писмо за економски цели. Потоа се запира на прашањата за потеклото на кипроминојското и други класичногрчки слагабари, како и за исчезнувањето на линеарното Бе писмо со пропаста на